

Форсайт імперської свідомості: історико-психологічні архетипи та стратегічні наративи інформаційної протидії Московії

Foresight of Imperial Consciousness: Historical and Psychological Archetypes and Strategic Narratives of Muscovy's Information Counteraction

Володимир Гурковський ^A

Доктор наук з держ. упр. професор, начальник відділу Центрального науково-дослідного інституту Збройних Сил України, e-mail: volodymyr.gurkovskiy@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2021-5204

Олег Семененко ^A

Corresponding author: Заслужений діяч науки і техніки України, д. військ. н., професор, заступник начальника Центрального науково-дослідного інституту Збройних Сил України з наукової роботи, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-6477-3414

Олександр Кінь ^B

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, доцент, e-mail: cubalibre1972@ukr.net, ORCID ID: 0009-0001-2196-7515

Сергій Ільницький ^A

Старший науковий співробітник інституту, e-mail: anastx85@icloud.com; ORCID ID: 0009-0009-3000-9034

Юзеф Добровольський ^C

кандидат технічних наук, доцент, заступник начальника кафедри з навчальної роботи – начальник навчальної частини кафедри військової підготовки, e-mail: kataza@i.ua, ORCID ID: 0000-0002-1077-1402

Марія Ярмольчик ^C

доктор філософії, начальник науково-дослідної лабораторії, e-mail: LinkinFan357@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-9917-0189

Volodymyr Gurkovskiy ^A

Doctor of Public Administration Professor, head of Department of the Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine, e-mail: volodymyr.gurkovskiy@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2021-5204

Oleh Semenenko ^A

Corresponding author: Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Dr of military Sciences, Professor, deputy head of the Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine for scientific work, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-6477-3414

Oleksandr Kin ^B

Candidate of Technical Sciences, Senior Research Fellow, Associate Professor, e-mail: cubalibre1972@ukr.net, ORCID ID: 0009-0001-2196-7515

Serhii Ilnitskyi ^A

Senior Research Fellow of the Institute, e-mail: anastx85@icloud.com; ORCID ID: 0009-0009-3000-9034

Yuzef Dobrovolskyi ^C

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Academic Affairs – Head of training Department of Military Training, e-mail: kataza@i.ua, ORCID ID: 0000-0002-1077-1402

Mariia Yarmolchik ^C

Doctor of Philosophy, head of the research laboratory, e-mail: LinkinFan357@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-9917-0189

^A Центральный научно-исследовательский институт Збройних Сил України, м. Київ, Україна

^B Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка при Міністерстві закордонних справ, м. Київ, Україна

^C Кафедра військової підготовки Державного університету "Київський авіаційний університет", м. Київ, Україна

^A Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine

^B Hennadiy Udovenko Diplomatic Academy of Ukraine under the Ministry of Foreign Affairs, Kyiv, Ukraine

^C Department of Military Training, State University "Kyiv Aviation University", Kyiv, Ukraine

Received: September 15, 2025 | Revised: November 24, 2025 | Accepted: December 31, 2025

DOI: <https://doi.org/10.33445/sds.2025.15.6.5>

Мета роботи. Дослідження спрямоване на виявлення історико-психологічних витоків російського імперського мислення, аналіз соціокультурних та ментальних чинників, що зумовлюють відтворення авторитарної моделі влади в російській федерації, а також на розроблення підходів до формування ефективних інформаційно-психологічних стратегій впливу.

Метод дослідження. Методологічну основу становить міждисциплінарний підхід, що поєднує історико-психологічний, державно-управлінський, безпековий та соціокультурний аналіз. Використано контент-аналіз публічних наративів, порівняльно-історичний метод, психологічне портретування масової свідомості та кейс-аналіз ключових історичних періодів.

Результати дослідження. Встановлено сталість імперських архетипів у колективній свідомості московського суспільства, які забезпечують легітимізацію насильства, сакралізацію влади та відтворення тиранічних практик. Сформульовано п'ять базових наративів, застосування яких може сприяти внутрішній імплузії російського режиму через підірив його символічної легітимності.

Теоретична цінність дослідження. Робота розвиває концепцію політичної психології імперського мислення, поглиблює розуміння механізмів психологічної стійкості авторитарних систем і створює основу для розроблення сучасних стратегій когнітивного впливу у сфері національної безпеки.

Тип статті. аналітична, прикладна.

Purpose. The study aims to identify the historical and psychological origins of Russian imperial thinking, analyze the sociocultural and mental factors that sustain the reproduction of the authoritarian model of power in the Russian Federation, and develop approaches for building effective information and psychological influence strategies.

Method. The research is based on an interdisciplinary framework combining historical-psychological, public administration, security, and sociocultural analysis. Methods include content analysis of public narratives, comparative-historical analysis, psychological profiling of mass consciousness, and case studies of key historical epochs.

Findings. The study reveals the persistence of imperial archetypes within the collective consciousness of Russian society, which legitimize violence, sacralize authority, and reproduce tyrannical practices. Five key narrative strategies are formulated to facilitate the internal implosion of the Russian regime by eroding its symbolic legitimacy.

Theoretical implications. The research contributes to the theory of political psychology of imperial thinking, enhances understanding of the psychological resilience of authoritarian systems, and provides a foundation for developing modern cognitive influence strategies in the field of national security.

Paper type. Analytical, Applied.

Ключові слова: когнітивна безпека, російське імперське мислення, політична психологія, авторитаризм, інформаційно-психологічна війна, форсайт, когнітивні стратегії, внутрішня імплізія режиму. **Key words:** Cognitive Security, Russian Imperial Mindset, Political Psychology, Authoritarianism, Information-Psychological Warfare, Foresight, Cognitive Strategies, Internal Regime Implosion.

Вступ

Станом на грудень 2025 року Україна продовжує збройну боротьбу проти держави-агресора московії, яка у сучасному юридичному форматі функціонує під назвою російська федерація. Ця війна є не лише змаганням за територіальну цілісність чи політичний суверенітет, а передусім – за збереження української національної ідентичності, історичної суб'єктності та права на існування як самостійної цивілізаційної спільноти. Протистояння має комплексний характер: воно охоплює військовий, інформаційний, культурний і психологічний виміри, де кожен із них формує фронт боротьби за свідомість людини.

Російський агресор постає як політичний суб'єкт, що демонстративно нехтує базовими засадами західної політичної культури – демократією, парламентаризмом і принципом верховенства права. Його дії позначені імперським реваншизмом та ціннісним відчуженням від гуманістичних засад сучасної європейської цивілізації. Традиційні раціоналістичні припущення щодо мотивації противника, які часто лежать в основі західних аналітичних оцінок, виявляються недостатніми для пояснення ірраціональної логіки його поведінки [1; 2].

В аналітичній практиці країн Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки переважає тенденція формувати політичні рішення на основі концепцій раціональності і прагматизму кремлівського керівництва та російського суспільства. Наслідком такого підходу стають хибні очікування, надмірна обережність у політичних рішеннях, неадекватність переговорних стратегій і формування вразливих інформаційних нарративів. Усе це створює додаткові ризики для системи підтримки України з боку партнерів [3].

Водночас психолого-історична природа московської державної ідентичності, зокрема імперська матриця мислення, колективні міфи та так званий “імперський синдром”, має значно глибше коріння, ніж це часто уявляють зовнішні спостерігачі. Ця спадковість визначає політичну поведінку еліт і масову свідомість, формуючи специфічне ставлення до сусідів, схильність до сакралізації насильства та маніпулювання історичною пам'яттю як засобом легітимації державного насильства. Дослідження останніх років засвідчують, що сучасний російський імперіалізм є не випадковим ідеологічним відхиленням, а системною, інституціоналізованою ідеологією, інтегрованою у структуру державної стратегії.

У цьому контексті особливого значення набуває використання форсайту як інструменту стратегічного прогнозування у сфері когнітивної безпеки. Форсайт у цьому дослідженні розглядається не лише як метод передбачення можливих сценаріїв розвитку подій, а як інтелектуальна технологія формування цілеспрямованих нарративів через аналіз тенденцій, архетипів і поведінкових моделей країни-агресора.

У цьому дослідженні терміни використовуються у такому значенні: поняття “влада” та “Кремль” означають політичну еліту як центр ухвалення рішень; “політика”, “світогляд” і “історія” – позначають московський цивілізаційний простір як базовий ареал впливу кремлівської влади; а категорії “території”, “населення” та “армія” відносяться до рф як сучасного юридичного утворення московії.

Теоретичні основи дослідження

Огляд наукових джерел засвідчує, що історико-психологічний підхід до розроблення інформаційних стратегій і побудови контрнарративів у контексті інформаційно-психологічної протидії рф залишається недостатньо опрацьованим. У наявних публікаціях переважають дослідження, спрямовані на опис механізмів російської пропаганди, технологій

дезінформаційного впливу або ж засобів їх нейтралізації. Водночас роботи, що фокусуються на використанні вразливостей колективної психології російського суспільства для створення цілеспрямованих контрнарративів, у відкритому науковому просторі майже відсутні.

Певний науковий інтерес становить дослідження Араар Бава, Угур Курсунсу, Ділшод Ахілов, Валері Л. Шалін “The Adaptive Strategies of Anti-Kremlin Digital Dissent in Telegram during the Russian Invasion of Ukraine” (2024). Автори аналізують феномен антирежимних телеграм-каналів, виокремлюючи основні тематичні напрями цифрового дисидентства: економічну ситуацію у РФ, хід бойових дій, міжнародну політику та внутрішні соціальні проблеми. Використання методів частотного та реакційного аналізу дало змогу авторам визначити характерні патерни дискусій і способи самоорганізації цифрових спільнот, що чинять опір кремлівській інформаційній монополії [6].

У праці Зур Гюлієв “Propaganda and Information Dissemination in the Russo-Ukrainian War: Natural Language Processing of Russian and Western Twitter Narratives” (2024) здійснено порівняльний аналіз російських і західних інформаційних потоків у соціальних мережах. Дослідник фіксує кількісну перевагу проросійських нарративів та виразну стилістичну асиметрію між двома комунікаційними полями. Російські повідомлення, за висновками автора, тяжіють до мови ворожнечі, емоційної агресії та свідомої дезінформації, тоді як західні – до фактологічності, аргументованості та документування воєнних злочинів [7]. Ця відмінність відображає глибинну концептуальну проблему: спробу раціональної відповіді на ірраціональну агресію.

Особливої уваги заслуговує публікація “Підсилення когнітивної стійкості НАТО: адаптація до сучасних викликів в операційному середовищі” (2025), де детально проаналізовано загрози, пов’язані із застосуванням противником когнітивної зброї, а також напрями протидії з боку НАТО. Автори трактують інформаційний простір як повноцінне поле бою, а людську свідомість як об’єкт цілеспрямованого впливу, метою якого є зміна того, як людина мислить і діє [16]. Підкреслюється, що кінцевим результатом використання когнітивної зброї стає розмиття межі між миром і війною, дестабілізація суспільств та посів сумнівів у свідомості цільових груп населення [17]. У статті зазначено, що психологічні операції та інформаційна зброя еволюціонували від допоміжних інструментів до центрального елемента національної безпеки у цифрову епоху. НАТО, відповідно, стикається з подвійним завданням: одночасно підвищувати власну когнітивну обороноздатність і розвивати етичні наступальні спроможності в інформаційному домені [16].

У політичному аналізі Герберт Р. Макмастер “Battlegrounds: The Fight to Defend the Free World” (2020) досліджується так звана “методичка Путіна”, що поєднує дезінформаційні кампанії, системну маніпуляцію фактами та заперечення відповідальності за акти агресії. Автор наголошує, що вже у 2017 році російське керівництво здійснювало активні підривні дії проти США та їхніх союзників [4]. Водночас Макмастер, як і значна частина західного політикуму, залишається у межах раціоналістичної парадигми, орієнтованої на переговори та логіку прагматичних інтересів – підхід, який не враховує ірраціональну, психологічно детерміновану природу російської політичної поведінки.

Особлива увага війні “російського фашизму” проти України та протидії інформаційним і гібридним спецопераціям в сучасних умовах приділена в колективній монографії “Глобальні інформаційні, психологічні та гібридні війни: загрози та протидії” (2023) вітчизняних дослідників В. Смолянюка, В. Бебика, В. Гурковського, І. Ткача, В. Колесника та ін. [18]. У цьому дослідженні автори ґрунтовно висвітлили основні теоретичні засади інформаційних, психологічних і гібридних війн, дослідили соціокультурні та медійні трансформації в постмодерному глобальному світі, особливості формування інформаційного суспільства в США, Китаї та Україні.

Аналіз академічних джерел свідчить, що у відкритому науковому полі практично відсутні роботи, які поєднують історико-психологічний аналіз із розробленням інформаційно-психологічних стратегій протидії російській імперській ідеології. У цьому контексті дана стаття заповнює наукову прогалину, обґрунтовуючи доцільність використання психологічно вивірених наративів як інструменту стратегічного впливу на російське суспільство та політичні еліти.

Методологічна основа дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, який поєднує історико-психологічний, державно-управлінський і соціокультурний аналіз. Такий синтез забезпечує комплексне розуміння феномену російського імперського мислення як багатовимірного процесу, що проявляється одночасно у сфері політики, культури та масової свідомості.

Базовою методологічною рамкою виступає принцип критичного історизму, який дозволяє простежити еволюцію імперських установок московського суспільства від ранніх форм державності до сучасних політичних практик рф. Цей підхід передбачає аналіз історичних детермінант, що зумовлюють сталі психологічні моделі поведінки влади та населення, а також їхнє відтворення в політичних і соціальних інститутах.

У процесі дослідження застосовано:

контент-аналіз публічних виступів, промов і публікацій представників російських еліт із метою виявлення домінантних семантичних структур, символічних кодів та ідеологічних конструктів;

порівняльно-історичний метод, що дозволяє зіставити різні моделі влади та підпорядкування в історичних періодах розвитку московської державності;

елементи психологічного портретування масової свідомості, спрямовані на реконструкцію архетипів, колективних установок та підсвідомих механізмів легітимації насильства.

Для верифікації аналітичних припущень використано кейс-метод, який охоплює аналіз ключових історичних епох: правління Івана IV (Грозного), Петра I, Йосипа Сталіна та Володимира Путіна. Такий підхід дає змогу виявити сталість поведінкових патернів і відтворення авторитарної моделі “влади-одержимості”, що поєднує культ сили з очікуванням масової покори.

В статті використані класичні теоретичні концепції К. Юнга, Е. Фромма, Х. Арендт, які пояснюють колективну динаміку влади через категорії архетипів, несвідомих імпульсів і феноменів «втечі від свободи». Їхні положення корелюють із сучасними напрацюваннями у сфері інформаційної та психологічної війни, що розглядають людину не лише як споживача, а й як носія та передавача смислів.

Форсайт у контексті дослідження російського імперського мислення виконує не лише прогностичну, а й діагностичну функцію. Це інструмент аналітичного виявлення глибинних сценаріїв поведінки держави, що діє на основі архетипів минулого.

Постановка проблеми

Центральна наукова проблема полягає в обмеженому розумінні психологічних засад поведінки агресора, що знижує ефективність стратегічних комунікацій і робить вітчизняні інформаційні стратегії протидії та стратегії західних партнерів недостатньо адаптованими до реалій. Без перегляду базових аналітичних припущень інформаційна політика України та її союзників ризикує продукувати наративи, які не зачіпають глибинну соціопсихологічну динаміку російського суспільства й, відповідно, не сприяють внутрішній ерозії кремлівського режиму.

Ефективна контрдія російській агресії у вимірі стратегічних комунікацій вимагає створення психологічно вивірених наративів, спроможних впливати не лише на зовнішній, а й на внутрішній контур російської політичної системи – через експлуатацію сталих архетипів і рис колективної самоідентифікації. Як наголошував Г. Р. Макмастер, протидія дезінформації є

процесом, що потребує колективної рішучості, міжінституційної узгодженості та переосмислення стратегій впливу [4; 5].

Метою статті є комплексний аналіз сталих соціопсихологічних характеристик населення різних територій РФ в історичній перспективі, які визначають особливості політичної поведінки, сприйняття світу та реакцію на зовнішньополітичні стимули. Дослідження спрямоване на осмислення феноменів масового невігластва, імперського синдрому та месіанського світогляду як віри у виняткову, сакралізовану місію московії. Сукупність цих рис формує антицивілізаційну позицію держави, яка історично вступає в конфлікт із ліберальними, гуманістичними та демократичними цінностями Заходу.

У межах визначеної мети поставлено такі завдання:

1. Розкрити феномен московського імперіалізму як системної ідеології, що становить невід’ємний елемент національної ідентичності російського суспільства та визначає логіку державної політики, політичної культури й суспільних відносин.

2. Визначити вразливі ланки взаємодії влади, еліт і народу в межах російської державної моделі, окресливши можливості їх використання в сучасній інформаційній та психологічній стратегії.

3. Проаналізувати історичні й психологічні чинники, що зумовлюють сталі риси суспільної свідомості в московському соціумі, зокрема специфічне ставлення до влади, толерування насильства як форми соціальної норми, циклічність бунтів і водночас пасивність мас.

Стаття також передбачає розроблення певного методологічного підґрунтя для формування інформаційно-психологічних наративів, спрямованих на поступову дестабілізацію кремлівської владної системи через активізацію внутрішніх суперечностей у російському суспільстві.

Слід наголосити, що дослідження не ставить за мету зміну національного характеру чи реформування політичної культури московії. Його завдання використати існуючі соціокультурні моделі для запуску процесів їхнього саморуйнування. Таким чином, очікуваним результатом є формування науково обґрунтованого інструментарію інформаційно-психологічних впливів, який сприятиме стратегічному послабленню російського режиму через ерозію владних відносин і делегітимацію імперського дискурсу.

Водночас дослідження має виразний педагогічний вимір, що передбачає модернізацію кваліфікаційної підготовки фахівців у сфері стратегічних комунікацій та когнітивної безпеки, здатних здійснювати навчання з медіаграмотності, критичного мислення, виявлення та нейтралізації пропагандистських практик держави-агресора. Цей напрям відповідає сучасним пріоритетам Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року №392/2020, Стратегії воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25 березня 2021 року №121/2021, Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період 2030 року, схваленої постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 року № 1322.

Результати дослідження можуть бути використані для:

планування інформаційних кампаній, спрямованих на послаблення авторитарного режиму РФ;

удосконалення стратегічного планування у сфері безпеки держав-партнерів України;

розроблення педагогічних програм із медіаграмотності, когнітивної безпеки та стратегічних комунікацій.

Отримані результати дослідження формують практичну основу для розроблення інформаційно-психологічних стратегій, спрямованих на використання внутрішніх суперечностей російського суспільства, посилення когнітивного дисонансу між офіційною ідеологією та реальним досвідом населення. Застосування таких стратегій має сприяти

розхитуванню легітимаційних основ кремлівського режиму, водночас залишаючись у межах міжнародно-правових та етичних норм інформаційної діяльності.

Результати

Історико-психологічний аналіз населення рф значно ускладнюється тим, що серйозне осмислення феномену московського імперського мислення на науковому рівні стало можливим лише у період перебудови, ініційованої Михайлом Горбачовим. Саме тоді, в умовах часткової лібералізації політичного режиму, з'явилися перші спроби відкрито обговорювати психологічні передумови російського авторитаризму та механізми його відтворення у масовій свідомості. Проте цей короткий період інтелектуального пробудження було швидко згорнуто у 1990-х роках. Символічним маркером завершення демократичних надій стали вбивство журналіста Влада Ліст'єва та прихід до влади Володимира Путіна. Починаючи з 2000 року, процес згортання свободи слова набув лавиноподібного характеру, а ліквідація телеканалу НТВ у 2001 році остаточно зафіксувала реставрацію авторитаризму.

Відтоді незалежні гуманітарні дослідження в рф фактично припинилися. В Україні, своєю чергою, тривалий час не формувався системний запит на глибоке вивчення соціопсихологічних характеристик російського суспільства, зокрема з огляду на їхнє можливе використання в рамках наступальних інформаційних стратегій, спрямованих на послаблення кремлівського режиму. Для адекватного розуміння сучасного російського типу політичної свідомості доцільно звернутися до її історичних витоків доби правління Івана III та Івана IV (Грозного).

Саме в цей період, після руйнації Київської Русі та двох століть ординського панування, формується московська модель державності. Її зародження відбулося не в руслі європейських правових і культурних традицій, а під вирішальним впливом ординських принципів одноосібної влади. Цей тип політичної організації заперечував будь-які механізми суспільного контролю та ґрунтувався на абсолютному підкоренні правителю. Символічна формула “ми – твої раби, государю, роби з нами, що хочеш” стала не лише нормою політичної культури, а й архетипом колективної свідомості. Протягом століть цей архетип вкорінився настільки глибоко, що навіть після розпаду СРСР постать Івана Грозного була реабілітована, а в масовій свідомості набрала героїзованих рис. Значна частина російського суспільства і сьогодні сприймає його як ефективного та “сильного” правителя. Цей феномен свідчить про тяглість колективних уявлень, у яких тиранія асоціюється з державною величчю.

Як слушно зазначають дослідники, російська суспільна свідомість глибоко пронизана ідеєю державної величі – величі не культури, не людини, а саме держави як сакралізованої надособистісної сутності [8]. Для легітимації цього культу потрібне сакральне підґрунтя. Московська політична ідеологія, починаючи з XV–XVI століть, формує симбіоз ординського абсолютизму та релігійної санкції влади, унаслідок чого виникає доктрина “божественної місії московії” – концепт “Третього Риму”. Ця ідея виправдовує винятковість московського царства й претендує на його право на духовне панування над іншими народами.

Саме з цього історико-релігійного синтезу виріс психотип нації, схильний до колективного месіанізму, віри у власну винятковість і патологічного прощення тиранів. Навіть найжорстокіші злочини Івана IV – масові страти, катування, вбивства не стали предметом морального осуду в колективній пам'яті. У результаті сформувався стійкий комплекс психологічних установок, який функціонує на рівні колективного несвідомого вже понад п'ять століть.

Ці риси передаються між поколіннями як поведінкова матриця, що визначає пасивність, відсутність критичного мислення, замкненість до зворотного зв'язку та неспроможність до самоаналізу. Видатні психологи К. Роджерс, К. Юнг, Е. Фромм описували подібні феномени через поняття “несприятливість до досвіду”, “архетип тіні” та “втечу від свободи”. Усі вони вказують на глибинну схильність суспільства уникати особистісної відповідальності, перекладаючи її на владного лідера.

Для цілей цього дослідження комплекс описаних властивостей можна означити як “синдром великодержавних почуттів”, що охоплює низку базових переконань і ціннісних орієнтацій, типових для масової свідомості московії:

1. Етноцентричне переконання у власній вищості: московити вважаються найкращими, інші народи нижчими або ворожими, що породжує ревності, ненависть і прагнення домінування.

2. Сакралізація влади, коли керівництво сприймається як носій «божественного мандату», що легітимізує його безкарність.

3. Виключення моральної відповідальності: народ, вважаючи себе «обраним», не усвідомлює спільної провини за злочини, скоєні від його імені.

4. Нормалізація автократії, коли одноосібна влада вважається природною формою управління, тоді як демократія й лібералізм трактуються як загроза державності.

5. Підтримання невігластва. Йдеться про те, коли масова байдужість і пасивність виступають умовою стабільності системи, що запобігає пробудженню критичної думки.

Сукупність цих характеристик формує своєрідний “трикутник стійкої алогічності поведінки”, у вершин якого перебувають правитель, еліта та середній московський народ (Схема 1).

Ця модель взаємозалежності забезпечує відтворення автократичної влади, де народ підтримує тиранію не примусово, а психологічно через внутрішню потребу в патерналістичному захисті та страх перед свободою.

Разом окреслені вище психологічні риси сформували світоглядну парадигму, що відіграла руйнівну роль у подальшій історії московії. Особливо виразно це проявилось під час революційних подій 1917 року, які юридично припинили існування застарілого на той час державного формату – Російської імперії та започаткували новий політичний утвір московії у вигляді Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РРФСР). Остання, використовуючи військову силу, згодом приєднала колишні території імперії до нового державного утворення під назвою Радянський Союз.

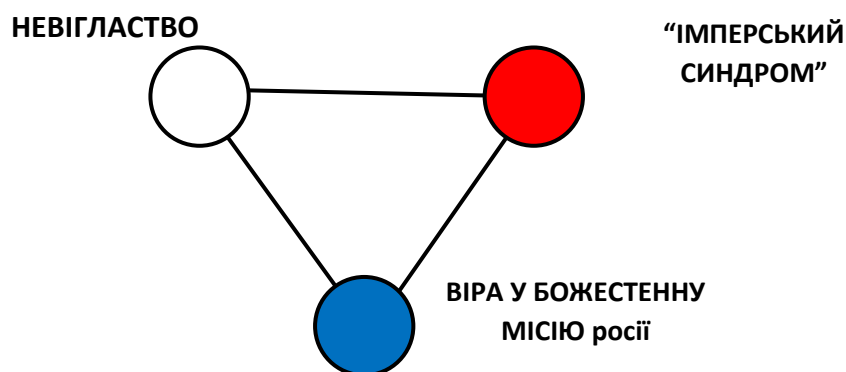

Схема 1 – Трикутник “стійкості алогічності поведінки” московського народу

Території, що історично перебували на периферії імперського центру – міста Москви, і населення яких здебільшого не належало до етнічного ядра російського народу, отримали обмежену протодержавність і частковий суверенітет у вигляді союзних республік. Водночас імперський синдром, притаманний населенню сучасної рф, не є продуктом новітньої пропаганди. Він відображає глибоко вкорінені архетипи колективної свідомості, що визначали поведінкові моделі протягом століть.

Реакція суспільства на прояви тиранії вимагає окремого аналізу, адже саме вона має ключове значення для формування ефективних інформаційно-психологічних нарративів протидії московії. За часів Івана IV масштабних збройних виступів чи організованих форм спротиву практично не спостерігалось. Народ покійно приймав насильство, страти й сваволю, не чинячи системного опору. Соціальна поведінка населення зводилася до трьох базових моделей: покійного очікування долі, втечі фізичної чи психологічної, або приєднання до репресивної системи як засобу виживання.

Це свідчить про глибоку суспільну адаптацію до насильства, коли пасивна або навіть активна згода на зло ставала нормою як для народу, так і для еліт. Подібний феномен повторився у ХХ столітті в умовах більшовицького режиму та сталінських репресій. На відміну від народів України, Балтії, Кавказу чи Середньої Азії, населення власне московського регіону залишалось інертним, обмежуючись поодинокими стихійними виступами у віддалених регіонах Сибіру й Далеккого Сходу. Така психологічна інерція покори продовжує визначати політичну поведінку російського суспільства й нині. Тому, при формуванні інформаційних стратегій щодо РФ необхідно враховувати феномен тривалого “синдрому неспротиву тиранії”.

Демонстрації жорстокості сучасної російської армії чи злочинів проти військовополонених не спричиняють морального шоку всередині країни, оскільки в масовій свідомості насильство не сприймається як аномалія. Психологічна реакція залишається притлумленою багатовіковим досвідом легітимізації жорстокості. У цьому контексті особливого значення набуває феномен “російського бунту” – стихійного, дикунського вибуху накопиченої агресії, який замінює усвідомлений спротив. Найглибше цю природу охарактеризував Олександр Пушкін у “Історії пугачовського бунту”, описавши його як “безглуздий і безжальний”. Безглуздість бунту полягала у відсутності раціональної мети чи стратегічного сенсу: рушійною силою була лише помста.

Маніфести Пугачова обмежувалися примітивними гаслами “ліквідувати панів”, “роздати землю” і не передбачали конструктивної моделі майбутнього суспільства. Це вказує на глибоку відсутність громадянської свідомості та державного мислення: соціальний протест перетворювався на руйнівний вибух інстинктів. Архімандрит Платон Любарський слушно зазначав, що навіть сам Пугачов не міг пояснити логіку своїх дій, оскільки вони визначалися випадком і зухвалістю, а не розумом чи планом.

Такий архетип “безглузлого бунту” продовжує впливати на російську політичну культуру, зумовлюючи її хаотичність, домінування емоцій над логікою та періодичну потребу в катарсисі через насильство. Безжальність бунтів проявлялася в масових убивствах, катуваннях, грабунках і сексуальних збоченнях, де єдиною насолодою став сам акт руйнування. У такому середовищі ідея свободи замінювалася інстинктом помсти, а влада сприймалася як трофей.

Соціальна база таких бунтів – дезорганізовані, безосвітні та культурно деградовані верстви, які Пушкін означував як “чернь”, а публіцисти ХІХ століття як “мерзоту”. Саме ці верстви сьогодні становлять основу мобілізаційного ресурсу російської федерації у війні проти України. Позбавлені власної волі, легко піддавані маніпуляціям, вони залишаються інструментом політичної мобілізації авторитарного режиму. Відтак стратегічна комунікація має орієнтуватися не на моральні чи інтелектуальні аргументи, а на руйнування внутрішніх суперечностей цієї соціальної конструкції – через наголошення на їх особистих втратах, приниженнях і безсенсовості війни.

Проведений історико-психологічний аналіз засвідчує, що попри зовнішню алогічність дій політичного керівництва РФ, вони мають глибоку історичну зумовленість. Масова підтримка тиранічних практик є наслідком багатовікової традиції виховання підлеглості, сакралізації влади та виправдання насильства. В основі цієї ментальної конструкції лежить симбіоз сакралізованого авторитаризму, міфу про “вибраність” і готовності до самопожертви

заради держави як самоцілі. Такий світогляд антитетичний до ліберально-демократичних цінностей. Тому спроби Заходу будувати діалог із кремлівським режимом на раціональних засадах: компромісу, прагматизму чи економічної вигоди приречені на обмежений результат. У сприйнятті кремлівської еліти поступливість це слабкість, а гуманізм – сигнал до наступу.

Аналіз дозволяє виокремити кілька базових психологічних характеристик, що визначають політичну поведінку російського суспільства:

1. Ксеноцентричний імперський синдром, коли переконання у власній цивілізаційній вищості легітимізує експансію та агресію.

2. Сакралізований авторитаризм. Це віра у божественне походження влади, що знімає моральну відповідальність із керівництва.

3. Месіанський фаталізм – переконання у “богообраності” народу, яке звільняє від особистої відповідальності за дії держави.

4. Антиінтелектуалізм і недовіра до свободи, що передбачає глибоке переконання у шкідливості демократії, парламентаризму та прав людини.

Сукупність цих базових рис формує своєрідний психокультурний «код покори», який унеможлиблює тривалу демократичну трансформацію суспільства лише за рахунок зовнішнього тиску.

Відтак ефективна інформаційна стратегія має ґрунтуватися не на запереченні російських наративів, а на їхньому внутрішньому розхитуванні шляхом використання суперечностей між офіційною ідеологією “сакральності” влади та реальною деградацією життя населення. У цьому контексті особливої ваги набувають сучасні психологічні операції нового покоління (Next-Gen PSYOPS), які поєднують аналітику big data (великих даних), культурно-кодовані меседжі та індукцію когнітивного дисонансу у цільових групах. Їхнє завдання не переконати, а посіяти сумнів у власній правоті, розмити довіру до системи й активізувати ланцюг саморуйнівних процесів (ефекту саморозпаду зсередини) російського режиму, тобто імплозії.

Основні напрями формування наративів для створення внутрішньої імплозії російського режиму:

1. Наратив про слабкість політичного лідера. Його суть полягає в системному підваженні образу «всемогутнього» керівника шляхом демонстрації некомпетентності, стратегічних помилок і невдач у досягненні цілей війни. Мета: зниження довіри до верхівки та підрив символічної легітимності влади.

2. Наратив про міжнародну ізоляцію. Акцент робиться на неспроможності російського керівництва ефективно взаємодіяти з провідними міжнародними акторами, що створює враження дипломатичної поразки та системної вразливості держави.

3. Наратив про відсутність реальної влади у формального лідера. Йдеться про підкреслення ролі силових структур як справжніх центрів прийняття рішень, що підриває міф про єдність і керованість вертикалі влади.

4. Наратив про криз сакральної легітимності. Воєнні поразки та внутрішні скандали подаються як ознаки втрати лідером “божественного мандату” – символічної підстави його авторитету.

5. Наратив про “народного месію”. У цьому дискурсі вибудовується контробраз “справжнього правителя” – героїзованої, жертвовної, народної постаті, що уособлює альтернативу чинному режимові. Такий сюжет підриває довіру до офіційної влади й формує очікування політичної трансформації.

Реалізація подібної стратегії спровокує розхитування російського режиму через поступову втрату лояльності еліт і деморалізацію суспільної свідомості.

Варто зауважити, протистояння з російським тоталітаризмом – це не лише війна за територію чи політичний суверенітет, а передусім боротьба за право світу залишатися

розумним. Коли варварство набуває технологічної форми, єдина зброя, що зберігає людяність, це інтелект, який бачить у правді не компроміс, а силу.

Історичні архетипи російської державності – культ покори, сакралізація влади та міфологія “особливої місії” й досі слугують фундаментом, на якому кремлівська еліта зводить свої стратегічні наративи. У сучасному контексті ці архетипи еволюціонують у гібридні інструменти впливу, де психологічні установки масової свідомості переплітаються з цифровими технологіями маніпуляції. Відтак, ефективна протидія не зводиться лише до викриття фейків; вона вимагає глибшого осягнення тієї логіки, завдяки якій московські наративи набувають привабливості для окремих сегментів населення. Як зазначають аналітики RAND, CSIS та StratCom COE, протидія дезінформації нині еволюціонує від реактивного фактчекінгу до системного управління довірою – процесу, що враховує не тільки факти, а й емоційні резонанси.

Висновки

Український досвід у боротьбі з ІПСО кремля переконливо демонструє: оперативне спростування дезінформації не завжди нейтралізує її негативний вплив, якщо ігнорувати культурно-психологічні особливості імперії-агресора. Саме тому стратегічні комунікації мусять інтегрувати історичні знання про ментальні моделі агресора з технологічними засобами для швидкої ідентифікації та блокування інформаційних потоків. Психологічна стійкість суспільства тут постає моральною чеснотою та центральним елементом національної обороноздатності, адже в інформаційно-психологічній війні вразливість свідомості може бути фатальною.

Сучасні тенденції в інформаційних операціях акцентують на використанні штучного інтелекту для масового генерування фейкового контенту, deepfake-відео та автоматизованих кампаній у соціальних мережах тенденції, що вимагають від України та держав-союзників створення багаторівневої системи моніторингу та верифікації даних, тісно інтегрованої з міжнародними платформами на кшталт EUvsDisinfo чи Hybrid CoE. Не менш критичною є підготовка аналітичних груп, озброєних сучасними цифровими інструментами для роботи з великими даними: виявлення патернів поширення дезінформації та прогнозування її впливу на соціальну динаміку, цільові аудиторії. Такий підхід узгоджується з загальноєвропейським вектором розвитку стратегічних комунікацій, що переходить від пасивної оборони до проактивного формування смислів, де ініціатива стає запорукою переваги.

З цих висновків випливають практичні рекомендації, спрямовані на посилення державного управління в сфері національної когнітивної безпеки. Насамперед варто переорієнтувати акцент з масового інформування на таргетовану комунікацію. Наративи мають бути лаконічними, доступними та культурно адаптованими для конкретних аудиторій, як-от родини військових, молодь, освітяни чи місцеві лідери. Важливо не обмежуватися запереченням брехні, а створювати автентичні історії, що пробуджують емпатію та зміцнюють почуття солідарності. У цьому сенсі особливо ефективними видаються стратегії «дезактивації», що руйнують психологічну привабливість ворожих наративів через демонстрацію реальних наслідків війни для самих росіян та висвітлення абсурдності імперських міфів. Зрештою, часом іронія історії сама стає найкращим аргументом.

Важливою складовою має стати технологічна модернізація системи стратегічних комунікацій. Методи обробки природної мови, моделювання мережевих взаємодій та автоматичного виявлення маніпуляцій мусять увійти в повсякденний арсенал когнітивної безпеки. Паралельно слід розвивати тісну співпрацю між державними інституціями, медіа та академічним середовищем для формування “екосистеми довіри” мережі надійних джерел, які суспільство сприймає як авторитетніші за анонімні канали. Адже в сучасній війні наративів саме довіра, а не спростування, виступає фундаментальним активом, здатним перевершити будь-яку пропагандистську машину.

Особливої уваги заслуговує підготовка фахівців нового покоління – аналітиків, фахівців з соціальної інженерії, штучного інтелекту, медіапсихології. Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення педагогічних і когнітивних технологій, заснованих на форсайт-підході для підготовки фахівців, здатних інтегрувати знання з історії, психології та цифрових технологій у практику національної безпеки. Ці методики разом з освітніми програмами необхідно запроваджувати спільно з міжнародними партнерами для уніфікації стандартів інформаційної протидії, аби уникнути розбіжностей у підходах. Без такої базової основи будь-яка державна чи міждержавна стратегії ризикують залишитися декларативними.

В епоху штучного інтелекту та Big data успіх у протидії інформаційно-психологічним операціям, дезінформації та пропаганді держави-агресора визначатиметься не стільки швидкістю реакції, скільки здатністю формувати власний смисловий порядок денний. Україна має перетворити знання про культурно-історико-психологічні особливості агресора на інтелектуальну зброю, а технології – на засіб захисту правди. Саме цей принцип має стати ядром майбутньої стратегії національної когнітивної безпеки.

Фінансування

Це дослідження не отримало конкретної фінансової підтримки.

Конкуруючі інтереси

Автори заявляють, що у них немає конкуруючих інтересів.

Список використаних джерел

1. Åslund A. NATO poses a threat to Russian imperialism not Russian security. Atlantic Council, 2023. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/nato-poses-a-threat-to-russian-imperialism-not-russian-security/> (дата звернення: 16.10.2025).
2. Charap S., Shapiro J. A Crisis of Diverging Perspectives: U.S.-Russian Relations and the Security Dilemma. Texas National Security Review. 2020. Vol. 4, iss. 1. P. 104–131.
3. Götz E., Ekman P. Russia's War Against Ukraine: Context, Causes, and Consequences. Problems of Post-Communism. 2024. Vol. 71, no. 3. P. 193–205.
4. Mc Master H.R. Battlegrounds: The Fight to Defend the Free World. New York: Harper, 2020. 560 p.
5. Krickovic A. Russian Views of US Nuclear Modernization. Bulletin of the Atomic Scientists. 2019. Vol. 75, no. 1. P. 14–18.
6. Bawa A., Kursuncu U., Achilov D., Shalin V.L. The Adaptive Strategies of Anti-Kremlin Digital Dissent in Telegram during the Russian Invasion of Ukraine. arXiv preprint arXiv:2408.07135. 2024. 21 p.
7. Gouliev Z. Propaganda and Information Dissemination in the Russo-Ukrainian War: Natural Language Processing of Russian and Western Twitter Narratives. arXiv preprint arXiv:2506.01807. 2024. 15 p.
8. Shevel O. Blood and Iron: How Nationalist Imperialism Became Russia's State Ideology. Carnegie Endowment for International Peace, 2023. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2023/11/blood-and-iron-how-nationalist-imperialism-became-russias-state-ideology?lang=en> (дата звернення: 15.12.2025).
9. Snyder T. Historian Timothy Snyder: Russia's Invasion of Ukraine Is a Colonial War. Democracy Now, 2022. URL: https://www.democracynow.org/2022/5/5/war_in_ukraine_is_colonial_war (дата звернення: 16.10.2025).
10. McMaster: Putin is determined to “drag us all down”. Axios, 2020. URL: <https://www.axios.com/2020/10/23/mcmaster-putin-voting-disruption-2020-election> (дата звернення: 15.12.2025).

11. Mc Master Says U.S. Must Reveal 'Insidious' Russian Meddling to Prevent Further Attacks. Radio Free Europe/Radio Liberty, 2018. URL: <https://www.rferl.org/a/mcmaster-russia-election-meddling-insidious-implausible-deniability/28953524.html> (дата звернення: 15.12.2025).
12. Pain E. The imperial syndrome and its influence on Russian nationalism. The New Russian Nationalism. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2022. P. 46–74.
13. Helmus T. C., Holynska K. Ukrainian Resistance to Russian Disinformation: Lessons for Future Conflict. Santa Monica: RAND Corporation, 2024. 96 p.
14. Jones S. G. Russia's Shadow War Against the West. Center for Strategic and International Studies, 2024. URL: <https://www.csis.org/analysis/russias-shadow-war-against-west> (дата звернення: 15.12.2025).
15. The Use of Russian Proxy Actors in the Media Environment in Ukraine: A Comparison between Occupied and Non-Occupied Areas, 2017–2023. NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 2024. URL: <https://stratcomcoe.org/publications/the-use-of-russian-proxy-actors-in-the-media-environment-in-ukraine-a-comparison-between-occupied-and-non-occupied-areas-20172023/312/> (дата звернення: 15.12.2025).
16. Globstate, Vol. 7, Issue 1, Strategies, Operations and Tactics in the Context of the Multi-Domain Environment, Doctrine and training centre of the Polish armed forces, Editors Andrzej Lis, Robert Reczkowski, Bydgoszcz 2025
17. Solli, P. E. (2024, December 11). Differentiating Hybrid Threats Against the High North and Baltic Sea Regions. Norwegian Institute of International Affairs. Policy Brief, No 9. Цитується по Globstate, Vol. 7, Issue 1, Strategies, Operations and Tactics in the Context of the Multi-Domain Environment, Doctrine and training centre of the Polish armed forces, Editors Andrzej Lis, Robert Reczkowski, Bydgoszcz 2025
18. Глобальні інформаційні, психологічні та гібридні війни: загрози та протидії: кол.моногр. /Аулін О., Бажора О., Гурковський В., Колесник В. та ін.; за заг. ред. В. Бебика та Н. Мякушко – К.: Талком, 2023.-260с.

References

1. Åslund, A. (2023). *NATO poses a threat to Russian imperialism, not Russian security*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/nato-poses-a-threat-to-russian-imperialism-not-russian-security/>
2. Charap, S., & Shapiro, J. (2020). A crisis of diverging perspectives: U.S.-Russian relations and the security dilemma. *Texas National Security Review*, 4(1), 104–131.
3. Götz, E., & Ekman, P. (2024). Russia's war against Ukraine: Context, causes, and consequences. *Problems of Post-Communism*, 71(3), 193–205. <https://doi.org/10.1080/10758216.2023.2244108>
4. Mc Master, H. R. (2020). *Battlegrounds: The fight to defend the free world*. Harper.
5. Krickovic, A. (2019). Russian views of U.S. nuclear modernization. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 75(1), 14–18. <https://doi.org/10.1080/00963402.2019.1550276>
6. Bawa, A., Kursuncu, U., Achilov, D., & Shalin, V. L. (2024). *The adaptive strategies of anti-Kremlin digital dissent in Telegram during the Russian invasion of Ukraine* (arXiv:2408.07135). arXiv. <https://arxiv.org/abs/2408.07135>
7. Gouliev, Z. (2024). *Propaganda and information dissemination in the Russo-Ukrainian war: Natural language processing of Russian and Western Twitter narratives* (arXiv:2506.01807). arXiv. <https://arxiv.org/abs/2506.01807>
8. Shevel, O. (2023). *Blood and iron: How nationalist imperialism became Russia's state ideology*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/research/2023/11/blood-and-iron-how-nationalist-imperialism-became-russias-state-ideology>

9. Snyder, T. (2022, May 5). Historian Timothy Snyder: Russia's invasion of Ukraine is a colonial war. *Democracy Now!*
https://www.democracynow.org/2022/5/5/war_in_ukraine_is_colonial_war
10. Axios. (2020, October 23). *McMaster: Putin is determined to "drag us all down"*.
<https://www.axios.com/2020/10/23/mcmaster-putin-voting-disruption-2020-election>
11. Radio Free Europe/Radio Liberty. (2018, January 10). *McMaster says U.S. must reveal "insidious" Russian meddling to prevent further attacks*. <https://www.rferl.org/a/mcmaster-russia-election-meddling-insidious-implausible-deniability/28953524.html>
12. Pain, E. (2022). The imperial syndrome and its influence on Russian nationalism. In M. Laruelle (Ed.), *The new Russian nationalism* (pp. 46–74). Edinburgh University Press.
13. Helmus, T. C., & Holynska, K. (2024). *Ukrainian resistance to Russian disinformation: Lessons for future conflict*. RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA3004-1.html
14. Jones, S. G. (2024). *Russia's shadow war against the West*. Center for Strategic and International Studies. <https://www.csis.org/analysis/russias-shadow-war-against-west>
15. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. (2024). *The use of Russian proxy actors in the media environment in Ukraine: A comparison between occupied and non-occupied areas, 2017–2023*. <https://stratcomcoe.org/publications/the-use-of-russian-proxy-actors-in-the-media-environment-in-ukraine-a-comparison-between-occupied-and-non-occupied-areas-20172023/312/>
16. Lis, A., & Reczkowski, R. (Eds.). (2025). *Globstate* (Vol. 7, Issue 1: *Strategies, operations and tactics in the context of the multi-domain environment*). Doctrine and Training Centre of the Polish Armed Forces.
17. Solli, P. E. (2024, December 11). *Differentiating hybrid threats against the High North and Baltic Sea regions* (Policy Brief No. 9). Norwegian Institute of International Affairs. Cited in *Globstate* (Vol. 7, Issue 1).
18. Aulin, O., Bazhora, O., Hurkovskiy, V., Kolesnyk, V., et al. (2023). *Hlobalni informatsiini, psykholohichni ta hibrydni viiny: Zahrozy ta protydii* [Global information, psychological and hybrid wars: Threats and countermeasures]. Talkom.